

Samenvatting onderzoek "Slavernij en de Stad Utrecht"

DATUM	25-1-2022
AAN	Provinciale Staten
VAN	Gedeputeerde Rob van Muilekom
DOORKIESNUMMER	06-34380146
ONDERWERP	Samenvatting onderzoek "Slavernij en de Stad Utrecht"

Aanleiding van samenvatting onderzoek "Slavernij en de stad Utrecht"

In de commissie BEM werd op 15 september 2021 de statenbrief "Betrokkenheid Staten van Utrecht slavernijverleden, naar aanleiding van onderzoek *Slavernij en stad Utrecht*" behandeld. U ontving samen met de statenbrief de publicatie "Slavernij en de stad Utrecht." In de vergadering is toegezegd "op korte termijn een samenvatting te geven van het onderzoek (zoals gepresenteerd in het boek 'Slavernij en de stad Utrecht') waarin de betrokkenheid van de Staten bij het slavernijverleden op een rijtje worden gezet."

Hierbij ontvangt u de samenvatting, dit is een overzicht van letterlijke citaten uit de Utrechtse raadsbrief en het onderzoek 'Slavernij en de stad Utrecht'. Bij elk citaat staat het bladzijdenummer waar u het citaat in de publicatie 'Slavernij en de stad Utrecht' - die u bij de statenbrief heeft ontvangen - kunt terugvinden. De samenvatting bestaat uit meerdere citaten, één daarvan is afkomstig uit de Utrechtse raadsbrief, de overige citaten komen uit de publicatie "Slavernij en de stad Utrecht".

Samenvatting 'Slavernij en de stad Utrecht', citaat uit de Utrechtse raadsbrief 'Onderzoek Utrechts slavernijverleden' 29 juni 2021:

"De stad Utrecht was formeel betrokken bij de slavernij. Bestuur, burgers en instituties van Utrecht hebben direct en indirect aangezet tot, geïnvesteerd in en geprofiteerd van koloniale exploitatie en op slavernij gebaseerde productiesystemen in Amerika, Afrika en Azië. Utrecht laat zien dat een stad zonder grote koloniale instituties toch nauw verbonden is met de Nederlandse slavernijgeschiedenis. De diepgewortelde koloniale belangen van Utrecht en de lange geschiedenis van zwarte aanwezigheid en het streven naar afschaffen van de slavernij, tonen de verwevenheid van de stad met het verleden en de doorwerking van de slavernij"

Citaten uit het onderzoek 'Slavernij en de stad Utrecht'

Uit 'Inleiding' (blz. 30 e.v.), conclusies opgesomd:

"De stad Utrecht was in formele, institutionele zin betrokken bij de slavernij. De omvang van die betrokkenheid was relatief gering in vergelijking met een stad als Amsterdam, maar was groter dan het bestaande geschiedbeeld doet vermoeden. Utrecht speelde vooral een rol via het provinciale bestuur, de Staten van Utrecht, die onder meer de oprichting van een Utrechtse Compagnie in 1721 instigeerde. Deze Utrechtse Compagnie had directe belangen in plantages en slavenhandel. De bestuurlijke betrokkenheid uitte zich verder in de Utrechtse bewindhebbers die namens de Staten van Utrecht plaatsnamen in de kamers van de VOC en WIC in respectievelijk Amsterdam en Maze (Rotterdam). Ze hielden zo toezicht op de subsidies van de Staten-Generaal (en dus indirect van de Staten van Utrecht) aan die compagnieën.

Er bestond een grote mate van persoonlijke betrokkenheid van Utrechtse bestuurders in koloniale exploitatie. Een groot deel van de Utrechtse bestuurlijke elite had directe, persoonlijke belangen bij de handelscompagnieën van de WIC en VOC en in koloniën, inclusief plantages in de Amerika's. Zij hadden aandelen in die compagnieën en plantages, namen deel aan negotiatieën, waren bewindhebber in één van de compagnieën of hadden een functie in het koloniale apparaat in Nederland of overzee. In hoge koloniale ambten was Utrecht oververtegenwoordigd, wat waarschijnlijk te verklaren is door de aanwezigheid van een universiteit en door de grote omvang van de Utrechtse adel. Van de vroedschapsleden inclusief burgemeesters hebben we kunnen vaststellen dat in de zeventiende eeuw 21,5% en in de achttiende eeuw 34% directe, persoonlijke belangen had in op slavernij gebaseerde koloniale exploitatie. Het percentage burgemeesters tussen 1600 en 1863 met directe financiële belangen in de koloniale economie bedroeg tenminste 30 procent. Rekenen we directe familieleden mee, dan lopen de percentages op tot 38 procent van de burgemeesters over de gehele periode en zelfs 42 procent van de vroedschapsleden in de achttiende eeuw.

De betrokkenheid van Utrecht bij de slavernij – zowel in institutionele zin, als in de vorm van persoonlijk profijt van haar inwoners – betrof alle gebieden in de Nederlandse koloniale wereld en alle onderdelen van het koloniale systeem. Utrechters waren intensief betrokken bij slavernij en slavenhandel in zowel de trans-Atlantische wereld ('de West') als in het gebied van de Indische Oceaan en de Indonesische archipel ('de Oost'). Hoewel de context van slavernij per plaats verschilde, geldt voor nagenoeg de gehele koloniale wereld dat geen enkele economische activiteit kon worden ondernomen zonder de arbeid van tot slaaf gemaakten.

Het onderzoek naar de koloniale connecties van Utrecht en de Utrechters is een goed voorbeeld van hoe betrokkenheid bij het slavernijverleden eruitziet in steden die zelf geen grote koloniale instituties herbergden. De casus Utrecht is daarmee een ideaal testterrein om de algemene verwevenheid van Nederland met de op slavernij gebaseerde productieketens te onderzoeken. Het opzetten van soortgelijk onderzoek in andere middelgrote Nederlandse steden strekt tot aanbeveling, want alleen zo valt de structurele verwevenheid van Nederland als geheel met het verleden van kolonialisme en slavernij goed te begrijpen.

Het imperium en de betrokken organisaties waren van groot belang voor de Utrechtse werkgelegenheid. Alleen al 2800 Utrechters hebben in de achttiende eeuw (tot 1795) emplooi gevonden bij de VOC, wat erop neerkomt dat er elk jaar bijna dertig mannen uit Utrecht de reis naar Azië aanvingen. De Compagnie was dus een grote werkgever. Van andere compagnieën en ondernemingen zijn nog geen cijfers bekend. Hoewel de totale economische activiteit lastig te reconstrueren is, suggereren dit soort cijfers dat de totale impact substantieel moet zijn.

De betrokkenheid van Utrechtse bestuurders en inwoners bij kolonialisme en slavernij is evident maar lang onzichtbaar gebleven. Die onzichtbaarheid heeft haar wortels al in de koloniale tijd zelf. Beleggingsfondsen en andere nieuwe financiële constructies zorgden er bijvoorbeeld voor dat veel Utrechters op kleine schaal en in relatieve anonimiteit konden profiteren van de slavernij. Dit onderzoek heeft uitgewezen dat het krabben aan het oppervlak van welk onderdeel van de Utrechtse samenleving ook, de verbanden met het koloniale imperium blootlegt. Dat zelfbeeld van Utrecht als een stad ver weg van alle koloniale activiteit moet daarom worden bijgesteld.

De zwarte aanwezigheid in de stad Utrecht is lang buiten beeld gebleven. Al in de zeventiende eeuw kwamen tot slaaf gemaakte dienaren, maar ook vrije mensen van kleur, naar Utrecht en bouwden daar een leven op. In de eeuwen daarna is die aanwezigheid nooit verdwenen, maar zelden als integraal onderdeel van de stad beschouwd. Rekenschap geven aan de verweven geschiedenissen van stad en slavernij omvat ook het geven van erkenning voor die aanwezigheid, voor de bijdrage die zij heeft geleverd aan het Utrechtse leven en voor de doorwerking van in de slavernij ontstane denkpatronen en sociale verhoudingen.

Utrecht kan gezien worden als een centrum van abolitionisme. Het pleidooi voor afschaffing van de slavernij van personen als Petronella Moens, Nicolaas Beets en Jan Ackerdijck was vaak religieus gemotiveerd en kan niet los gezien worden van de status van Utrecht als belangrijk religieus centrum, met onder meer de aanwezigheid van een theologische faculteit. Het gedachtegoed van de

verschillende Utrechtse voorstanders van de afschaffing van de slavernij was divers: allen pleitten zij voor de afschaffing van het instituut slavernij, maar over de weg daarnaartoe en over de gewenste invulling van een maatschappij vrij van slavernij verschilden zij duidelijk van inzicht.

Alle grote instituties in Utrecht hebben geprofiteerd van de slavernij en koloniale exploitatiesystemen die op de arbeid van tot slaaf gemaakten steunden. De gemeente, de rooms-katholieke kerk, de zendingsverenigingen, musea en de universiteit hebben hun voordeel gedaan met de koloniale connecties van Nederland en de rijkdommen die uit die koloniale relatie en dus uit patronen van gedwongen arbeid voortvloeiden. Deze organisatie kenmerken zich door vaak diepgaande institutionele betrokkenheid en persoonlijke belangen van functionarissen bij de koloniale exploitatie en handel in mensen.”

Citaten uit de publicatie “Slavernij en de stad Utrecht” met verdere informatie over de rol van de Staten van Utrecht:

Uit het artikel “Bestuurlijk Utrecht, koloniale belangen en slavernij” (blz.40)

“De betrokkenheid van het Utrechtse stadsbestuur met slavernij kunnen we op verschillende manieren worden benaderen. In de eerste plaats kunnen we kijken naar de formele betrokkenheid van het bestuur met koloniale belangen. De bestuurders van de stad en provincie Utrecht hebben zich op een aantal momenten nadrukkelijk met de koloniale handel bemoeid. In de eerste plaats eisten de Staten van Utrecht – waarbinnen de stad Utrecht een dominante positie innam – in 1614 een eigen bewindhebber op in de kamer van Amsterdam – de grootste van de zes kamers- van de VOC en later ook n de WIC-kamer van de Maze (Rotterdam). De reden was dat de Staten-Generaal de VOC grote financiële steun hadden toegezegd en de Staten van Utrecht, die daardoor belanghebbenden waren geworden, de zaak in de gaten wilden houden. In de tweede plaats steunden de Staten in 1720 het plan om de Utrechtse Compagnie op te richten. Dit mondde uit in de aankoop en exploitatie van een aantal slavenscheperen en de bouw van een suikerraffinaderij op het Lucas Bolwerk. In de hoogtijdagen van de Utrechtse Compagnie was bijna een kwart van de vroedschap aandeelhouder. Maar de betrokkenheid reikte verder. Veel bestuurders van de stad Utrecht hadden persoonlijke belangen bij een of meer van de koloniale ondernemingen. Flink wat Utrechtse vroedschapsleden hebben als bewindhebber van de WIC of de VOC gediend. Zij werden door de Staten van Utrecht aangewezen. Niet zelden waren dit leden van de vroedschap of waren eraan geparenteerd. Bewindhebbers moesten zelf grootinvesteerders in de compagnieën zijn – aandelen bezitten van minstens zesduizend gulden – dus al deze mannen hadden een aanzienlijk belang in de handel van een van beide compagnieën. Anderen maakten carrière in de koloniën in dienst van de VOC of WIC of als bezitter van plantages – en dus van slaafgemaakten.”

Uit het artikel “Bestuurlijk Utrecht, koloniale belangen en slavernij” (blz. 41 en 42)

“De betrokkenheid van bestuurders is ook in cijfers uit te drukken. Een onderzoek naar de koloniale belangen van de vroedschapsleden (1600-1800) en burgemeesters (1600-1893) laat de omvang van de koloniale belangen zien. Door hun namen te koppelen aan gegevens uit het notariële archief van de stad Utrecht konden we voor iedere persoon vaststellen of er koloniale connecties bestonden. Uit deze eerste grondige verkenning is gebleken dat ten minste 30 procent van de burgemeesters in de periode 1600-1863 een eigen belang had in koloniale ondernemingen (in de vorm van aandelen of van een bewindhebberschap of andere functie in binnenlandse of buitenlandse koloniale compagnieën, negotiaties en plantages). Als het gaat om de vroedschapsleden liggen die percentages op 21,5 procent voor de zeventiende eeuw en 34 procent voor de achttiende eeuw. Als we ook de indirecte belangen meetellen (koloniale belangen van een eerste- of tweedegraads familielid waar de bestuurder baten van had), dan stijgen die percentages naar 38 procent van de burgemeesters en 26 en 42 procent van de vroedschapsleden in respectievelijk de zeventiende en achttiende eeuw.¹ Dat zijn grote aantallen. Koloniale carrières en investeringen vormden dus een integraal onderdeel van de bestuurlijke elite van de stad Utrecht.”

Uit het artikel “Bestuurlijk Utrecht, koloniale belangen en slavernij” (blz. 46)

“We kunnen dus concluderen dat de Utrechtse regentenklasse zeer grote belangen had in de koloniale handel en slavernij. Zelfs als we alleen de – aangetoonde- directe betrokkenheid meten zien we dat percentages van 20 tot 40 procent realistisch zijn. Dat de aard en omvang van de belangen per familie en individu verschilden, hoeft

---

¹ Hierbij is de scheidslijn tussen de zeventiende en achttiende eeuw gelegd bij het eerste vroedschapslid dat in de achttiende eeuw is aangesteld.

geen betoog. Als het onderzoek iets duidelijk maakt, is het dat de bestuurlijke elite collectief op verdiensten dreef uit koloniale ondernemingen en op slavernij gebaseerde productieketens. Bijna elke regentenfamilie had leden die in koloniale zaken investeerden of naar de koloniën reisden, of trouwden in koloniale families in. Dergelijke belangen en familiebanden tonen aan dat voor veel bestuurders de kolonie en slavernij allesbehalve een ver verschijnsel waren. Integendeel: vaak maakte deze een belangrijk onderdeel uit van hun leven en inkomsten.”

Uit het artikel “De Utrechtse Compagnie. Investerings in slavernij” (blz. 57)

“In 1720 werd de Provinciale Utrechtsche Geocroyeerde Compagnie opgericht. Deze Utrechtse Compagnie was een particulier initiatief dat tot stand kwam met inmenging van de Staten van Utrecht.”

“Minder bekend is dat de Utrechtse Compagnie nauw betrokken was bij de trans-Atlantische slavernij. De Compagnie kocht onder meer een koffieplantage in Suriname, die niet geheel toevallig de naam Utrecht zou dragen, en voerde de directie over een suikerplantage op het Lucasbolwerk, waar suiker uit de koloniën werd geraffineerd om vervolgens verkocht te worden aan de Utrechtse bevolking. Daarnaast investeerde de Compagnie meermaals in slavenschepen, die slaafgemaakten van Afrika naar de Amerika’s transporteerden. Terwijl de Utrechtse Compagnie dit deed, stond het in nauw contact met de Utrechtse Stedelijke elite en stadsbestuur, wat geïllustreerd wordt door het aanzienlijke aantal Utrechtse regenten dat aandelen had in de Compagnie.”

Uit het artikel “De Utrechtse Compagnie. Investerings in slavernij” (blz. 63)

“Deze hevige bestuurlijke inmenging werd al vanaf het begin af aan afgedwongen bij de verdeling van de actiën in 1720: bij oprichting van de Compagnie gingen 5.070 van de in totaal 10.000 actiën uit naar de leden van de vroedschappen van de Utrechtse steden, leden van de Staten van Utrecht en de initiatiefnemer Meinertzhagen. De bestuurlijke elite had dus vanaf het begin een grote vinger in de pap.”

Uit het artikel ‘Slaafgemaakten en bestuurders van de VOC in Utrecht en Azië (blz. 96)

“Bij de vorming van de VOC in 1602 werd in Utrecht geen kamer (afdeling) van de VOC gevestigd. Wel kregen de Staten van Utrecht vanaf 1614 het recht om een bewindhebber in de kamer Amsterdam van de VOC te benoemen, om op deze manier zicht te houden op de grootschalige subsidies van de Staten-Generaal aan de VOC. In de Staten van Utrecht waren de steden, kapittels en ridderschap uit de provincie vertegenwoordigd, maar de stad Utrecht had een dominante rol. Dus werden vooral prominente Utrechtse afgevaardigd als VOC-bewindhebbers, zoals de geleerde Aernout van Buchel, of de latere burgemeester Aelbert van Benthem.

Uit het artikel “Utrechts slavengeld” (blz. 126)

“Vanaf het begin van de Nederlandse betrokkenheid bij de trans-Atlantische slavernij nam Utrecht daaraan deel. Het had zelf geen eigen afdeling (kamer) in de WIC of de VOC, maar regenten die er minsten 6000 gulden in investeerden konden wel bewindhebber (directeur) in een van beide worden.”

“Veel van de circa achthonderd notariële aktes in Het Utrechts Archief met betrekking tot de slavenkoloniën in Amerika laten zien dat Utrechtse aandelen hadden in de WIC of in de slavenplantages die werden verkocht of vererfd. De Staten van Utrecht – waar de stad nadrukkelijk in was vertegenwoordigd – betaalden in de beginjaren van de Sociëteit van Suriname (opgericht in 1683) mee aan het militaire garnizoen aldaar, maar stopten er in 1687 mee, uit onvrede met de gang van zaken.”